

Uzroci izbijanja Prve posavske bune (1653. – 1659.) i uloga Ivana Zakmardija u njezinu dokumentiranju

DOMAGOJ SREMIĆ

Gimnazija Sisak
Trg hrvatskih branitelja 1
HR-44000 Sisak

Pregledni članak
Review article

Primljeno/Received: 01. 12. 2010.
Prihvaćeno/Accepted: 25. 12. 2010.

Osnovni uzroci posavskih seljačkih buna u 17. stoljeću bili su u krupnim društveno-gospodarskim promjenama (rekomutacija feudalne rente) te u težnji skupine podložnika za postizanjem statusa pravih krajišnika. Nametanje tlake kao glavnog oblika feudalne eksploatacije od strane obitelji Erdödy izazivala je odlučan otpor među ionako obespravljenim kmetovima, koji su se svim silama borili za olakšice i stare pravice. U njihovim brojnim predstavkama višim državnim tijelima i predstavnicima vlasti ističe se uloga Ivana Zakmardija kao protonotara i aktivnog sudionika kraljevske komisije za smirivanje posavskih buna, čiji je rad ostavio brojne povijesne dokumente od ključne važnosti za proučavanje dotične problematike.

Ključne riječi: Posavske bune, sedamnaesto stoljeće, Posavci, kmetstvo, Emerik Erdödy, rekomutacija, tlaka, vlastelinstvo Novigrad Posavski, Ivan Zakmardi, protonotar

Uvod

Među najvećim seljačkim bunama koje su u prošlosti izbijale u Banskoj Hrvatskoj, po opsegu i značenju svakako se ističe Prva posavska buna, koja je izbila na vlastelinstvu Novigradu Posavskome, u razdoblju 1653. – 1659. godine. Podložnici toga vlastelinstva nazivali su se *Posavci*, a povjesničari su njihove bune nazivali *Bune Posavaca* ili *Posavske bune*. Obilje spisa i dokumenata o Posavskim bunama sačuvano je zahvaljujući bilježnicima (protonotarima), a jedan je od najvažnijih u ovom slučaju bio *Ivan Zakmardi Dijankovečki* – tadašnji protonotar Kraljevine Hrvatske i Slavonije, čija je dužnost nalagala bilježenje svih saborskih zaključaka, što je otvaralo i mogućnost pismenog posredovanja među sukobljenim stranama. Glavni uzroci izbijanja pobune bili su novi feudalni nameti, poglavito povećavanje radne rente (tlake), koje je grof Emerik Erdödy na svom vlastelinstvu postupno uvodio.

Opustošenost Hrvatske i promjene u feudalnim odnosima u 16. stoljeću

Razdoblje kasnoga srednjega i početak novoga vijeka u Banskoj Hrvatskoj obilježeni su razvojem feudalnih društvenih odnosa te novom strukturom političko-teritorijalne organizacije prostora.¹ Nova feudalno-vlastelinska organizacija novovjekovne Posavine rezultirala je preobrazbom prostora osnivanjem novih vlastelinstava i seoskih naselja (selišta), prilagođavajući se specifičnim političko-teritorijalnim okolnostima stalne turske opasnosti te prodiranja novih društvenih odnosa iz Vojne krajine u neokupirane dijelove Hrvatske.

Nemiri i pustošenja koja su izazivali Turci, protezali su se na veći dio teritorija Banske Hrvatske unatoč utvrđenoj granici i razvijenu sustavu vojnih utvrda, koje su često bile neefikasne u obrani svoga zaleđa. U Zagrebačkoj županiji napose je bilo opustošeno vlastelinstvo Božjakovina, što je rezultiralo napuštanjem *dimova* i

¹ Slukan-Altić, Mirela, *Povijesni atlas gradova, II. svezak – Sisak, Zrinski, Čakovec, 2004.*, str. 15.

demografskom pustoši brojnih područja.² Turska pustošenja, doduše, nisu zahvatila sav hrvatski teritorij. Pošteđena su bila sjeverozapadna područja, a područja između Kupe i Save djelomično su opustošena u posljednjim turskim naletima na samom kraju 16. stoljeća.

Posljednja turska ofenziva na *ostatke ostataka* Hrvatske završila je turskim porazom u bitci kod Siska, 22. lipnja 1593., čime je turskoj vojnoj sili zadan odlučan udarac zahvaljujući integriranoj hrvatskoj obrani. Svršetkom tzv. *Dugog rata* i *Žitvanskim mirom*, 1606. godine, prestali su masovni turski pljačkaški napadi na hrvatski teritorij jer znatno oslabljena turska vojna sila nije bila kadra prodrijeti kroz područje graničnih utvrda Vojne krajine. No sukoba na hrvatsko-turskoj granici i te kako je bilo, a njihovo postupno jenjavanje povoljno je utjecalo na gospodarski razvoj Hrvatske. Sedamnaesto je stoljeće postalo doba velike kolonizacije, tj. naseljavanja krajeva koji su u prethodnom stoljeću bili opustošeni, a time i demografske i gospodarske živosti tih prostora. Ali, povoljne uvjete za razvoj i jačanje društvenog položaja najbolje su iskoristili feudalci, koji su u to doba završili tzv. *refeudalizaciju*, čime je zapravo učvršćena njihova apsolutna vlast nad podložnicima – zavisnim seljacima čiji se položaj uvelike pogoršao. U okolice krajiških tvrđava preseljavane su velike skupine Vlaha (Srba), kojima su krajiške vlasti davale zemlju uz obvezu obavljanja vojne službe. Tako je nastao novi društveni sloj *krajišnika* – seljaka vojnika koji nisu imali privatne feudalne gospodare, nego su bili izravni podložnici države, tj. cara i njegovih vojnih ustanova.³

Istodobno s naseljavanjem Vojne krajine kolonizirana su i opustjela vlastelinstva u Križevačkoj županiji, istočnim dijelovima Varaždinske i Zagrebačke županije te u Posavini i Pokuplju.

Agrarni odnosi i položaj posavskih seljaka u 17. stoljeću

Kolonizacija u Posavini znatno je utjecala na razvoj tamošnjih feudalnih odnosa. S pojavom

društvene kategorije krajišnika i slobodnjaka (libertina) na hrvatsko-turskoj granici i neposredno uz nju zavisni seljaci u njezinu zaleđu teže njihovu statusu ne bi li olakšali svoj težak položaj nametnut postupnom *refeudalizacijom*. Naime, osnovna je karakteristika ovog procesa nametanje tlake kao osnovnoga feudalnog tereta, što je s jedne strane označilo učvršćenje položaja feudalne klase, a s druge strane pogoršanje pravnog položaja seljaka koji su njome bili zahvaćeni.

U 16. stoljeću težište feudalnog izrabljivanja zavisnih seljaka preneseno je na područje naturalne rente jer se feudalci uključuju u trgovinu poljoprivrednim proizvodima. Zbog težnje za njihovom povećanom proizvodnjom oni težište izrabljivanja ponovno prenose na tlaku, i to do šest dana u tjednu. Povezano s time robna je razmjena opet ojačala pa se realna vrijednost novca neprekidno smanjivala, što je rezultiralo dokidanjem novčanih daća na mnogim vlastelinstvima. Glavni potrošači feudalnih proizvoda s vlastelinstava uz Vojnu krajinu postali su vojnici plaćenici, a feudalci koji su trgovali s njima, potisnuli su seljake iz te trgovine. Usto su feudalci za sebe uveli pravo prvokupa seljačkih proizvoda, što je rezultiralo sužavanjem prostora za razvoj robno-novčanih odnosa na selu.⁴

Najvažniji oblik povećavanja feudalnih tereta krajem 16. stoljeća bila je dakle *rekomutacija* desetine iz novčanih u naturalne daće. Time su naturalna davanja više nego udvostručena, što je uvelike opteretilo seljake i u konačnici dovelo do zaoštavanja društvenih odnosa i masovnih seljačkih buna krajem 16. i u 17. stoljeću.⁵

Opisane društvene promjene provodile su se samo u onom dijelu Hrvatske koji nije bio izložen turskom pustošenju te su one u svojoj biti bile nazadovanje u društvenim odnosima.

Kako je već bilo rečeno, važan rezultat naseljavanja pustih vlastelinstava uz hrvatsko-tursku granicu bila je pojava posebne kategorije podložnika – *slobodnjaka* (libertina). Dio njih bili su nekadašnji kmetovi, a dio prebjezi iz Turske koji su pristali biti podložnici svoga vlastelina, s

2 Adamček, Josip, *Bune i otpori – seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću*, Globus, Zagreb, 1987., str. 13.

3 Isto, str. 18.

4 Isto, str. 15.

5 Adamček, Josip, *Seljačka buna 1573.*, Vjesnik, Zagreb, 1968., str. 30 – 31.

glavnom obvezom obavljanja vojne službe u vlastelinskom banderiju i četovanja u Vojnoj krajini. Feudalni magnati Erdödyji u osnovi su težili privući što veći broj naseljenika, nudeći im povoljne uvjete naseljavanja, a često i pismene povlastice. Time se u Posavini počinje formirati tzv. niže lokalno plemstvo.

Naseljenici i povratnici na sisačko i novigradsko vlastelinstvo početkom 17. stoljeća morali su uz vojnu službu davati jedino desetinu prihoda. No društveno-političkim mijenama feudanci im postupno nameću nove terete i podavanja, od kojih je svakako tlaka bila najomraženija jer ih je onemogućivala u redovitu obavljanju vojne službe, a uz to je bila i očit *signum rusticitatis*,⁶ što njima nikako nije odgovaralo.

Iz svega navedenoga nameće se zaključak kako su upravo podložnici koji su stekli privilegije, bili glavni organizatori Prve posavske bune jer su im oduzimana stečena prava, a kmetovi, izuzeti iz tih društvenih kategorijskih specifikuma, bili su njihov glavni oslonac u zajedničkoj borbi za seljačke *pravice*.

Vlastelinstvo Novigrad Posavski

Turci su 1545. godine zauzeli tvrđavu Moslavinu pa je pod njihov utjecaj pao velik dio moslavačkog vlastelinstva, osim njegova zapadnog dijela uz rijeku Savu. Na tom području, koje se još u 16. stoljeću počelo nazivati Posavina, grofovi Erdödy uspješni su očuvati svoju feudalnu vlast i organizirati vlastelinstvo Novigrad Posavski u vrijeme Dugog rata (1593. – 1606.). Kako je to područje u vrijeme stalne turske opasnosti u 16. stoljeću demografski opustjelo, Erdödyji su, počevši od bana Tome, postupno naseljavali prije odbjegli kmetove i istodobno privlačili nove, a dio kolonista činili su i prebjezi iz Turske. O tome nam svjedoče prezimena pojedinih obitelji, npr. *Sokolović* i *Murat* u Setušu, a neki od njih zbog svojih su vojnih zasluga dobili čak i lokalno plemstvo. Sredinom 17. stoljeća novigradskoposavskom vlastelinstvu pripadala su sela: Hrastelnica, Žirčica, Setuš, Ljubljanica, Mahovo, Tišina (Tišina Erdedska), Martinska Ves, Luka, Željezno, Jezero,

Dubrovčak, Suša (Zdenčec), Prerovec, Prečno, Vesnik, Prevlaka, Preseka, Oborovo i Novaki. Centar vlastelinstva bio je kaštel Novigrad (*ca-stellum Nowigrad*), koji se prvi put spominje 1598. godine i po kojem je cijelo vlastelinstvo dobilo ime. Taj je kaštel poslije pregrađen u tvrđavu (*castrum Nowygrad, nova arx sive Monoszlavina*), koja se nazivala i Novigrad Posavski (*Szavaujvar*).⁷

Oko 1650. godine novigradsko je vlastelinstvo imalo oko 330 seljačkih posjeda, odnosno kućanstava, s daljnjom tendencijom povećavanja. Primjerice, Martinska je Ves 1665. godine imala 34, a 1696. godine 50 kućanstava.⁸

Zbog izrazite izduženosti uz rijeku Savu sela ovog vlastelinstva podijeljena su u tri dijela: donja (uz tursku granicu), srednja i gornja, a ta je podjela uvelike utjecala i na diferencijaciju feudalne rente, čija su podavanja određivana prema prije stečenim povlasticama.

Uzroci izbijanja Prve posavske bune

Još u vrijeme dolaska obitelji Erdödy u Posavinu feudalna davanja zavisnih Posavaca bila su propisana u obliku radne i naturalne rente. Naturalne rente činile su redovite i postotne daće. Među redovitim daćama najvažnije su bile pojedine žitarice (pšenica, raž, ječam, zob, proso) koje su seljaci morali davati prema veličini svojih selišta, zatim podavanje svinja, daće u vinu (*gornica*) te *darovi*, tj. davanja peradi, ribe, maslaca, jaja i meda prigodom važnijih blagdana u godini. Najvažniji dio postotne daće bile su desetinske daće. U 15. stoljeću uvelike je izvršen proces komutacije rente, što je seljake poticalo na prodaju svojih proizvoda te uključivalo u trgovačke tokove tadašnje Europe, učinivši ih mnogo pokretljivijima.

U vrijeme bana Tome II. Erdödyja (1584. – 1595. i 1608. – 1614.) posavski su kmetovi za svoje zemljište morali plaćati novčanu daću, tzv. *sobaš* (*szobas*). Sličnu su novčanu naknadu plaćali i za livade (*koščeno*).⁹ Ovakvi su nameti zadržani i u

⁶ Isto, str. 62.

⁷ Adamček, Josip, *Bune i otpori – seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću*, Globus, Zagreb, 1987., str. 205.

⁸ Isto, str. 206.

⁹ Isto, str. 209.

vrijeme njegovih nasljednika Sigismunda i Jurja Erdödyja, no kada je novigradskim vlastelinstvom 1640. godine zagospodario Emerik Erdödy, dolazi do povećanja prirodne i smanjivanja novčane rente (rekomutacija). Takve privredne mijene bit će odraz mijena evidentnih na širem europskom području pa će stoga biti i glavni razlog izbijanja seljačkih nemira.

Striktno gledajući, nezadovoljstvu posavskih seljaka prethodilo je samovoljno držanje grofa Emerika Erdödyja koji je znatno povećao daće, u prvom redu tlaku. Nezadovoljstvo seljaka iskazano je u brojnim sačuvanim prepiskama i zamolbama upućenima banu Nikoli Zrinskom i Hrvatskom saboru, u kojima se pozivaju na stare pravice koje su dobili od prijašnjih vladara, u prvom redu od bana Tome II. Erdödyja. Iz pisma koje su Posavci uputili banu Nikoli Zrinskom i Hrvatskom saboru sredinom kolovoza 1653., vidljive su obveze i povlastice koje su uživali prije dolaska grofa Emerika Erdödyja na čelo novigradskog vlastelinstva. Oni su tvrdili da su se nakon Hasan-pašine vojne na Sisak naselili na sivom *Szavskom lugu*, s obvezom davanja desetine. Grof Emerik im je, međutim, poslije nametnuo tešku tlaku i razne druge terete: »... najperve su nas po jedan dan počeli goniti na tlaku, pak malo potlam dva, pak potlam tri, pako jur vsaki dan...«¹⁰ Dokumenti pisani živim narodnim jezikom svjedoče o energičnoj borbi seljaka za stare pravice, ali otkrivaju i sveobuhvatne društvene promjene nastale u prvoj polovini 17. stoljeća: »(...) *Vzmosni y milosztivni Bane i goszpoda plemeniti Orszag. Dobro znaiu goszpoda Erdödy nyh goszpoda, nasto szu sztara goszpoda nasztanili nasse pregie v sivom Szavszkom lugu, kade ne bilo nistar okerchenoga niti ogragienoga, kotere jeszu Turczy prognali iz zemlie dolyne y oni sztavsi vu sivi szavszki lug, polag pravicze koter ym jeszu dali bili, alli kada szu Turczy Petrinyu zgradili, tada jeszu opusztali szavszki Bregh... Zato na cheterto letto dossel je hercegh Maximilian y szobum je dopelial voyszku dvanadeszte jezer Nemczev y dvanadeszte boineh pussak iz Gradca dopelial, y jeszu nassi otczi y nassi dedi s nym bili y sancza ieszu taczali k Petrinye y zakapali sze pod Petrinyum v sancze y vnogi jeszu onde po-*

ginuli, ar sze jedna hisa ne more prez boja vzeti...« Posavci dalje iznose: »(...) *Zato goszpoda vu onom neszu obsztala, kako szu bili obechali, nechemo ni mi nigdar drugach, nego onako na sto szu nasse pregie prezvali, ar nassi pregy nigdar sze ne bi bili povrathili, da bi bili znali da im drugache hote vchiniti goszpoda, nego szu im vsze obechali i nasse pravicze polag kojeh szu sze nassy pregy nasztanyuvali...«¹¹*

Posavci su za vrijeme buna navodili tlaku kao glavni izvor nezadovoljstva, a u doba vlastelina Emerika Erdödyja povećani su i drugi oblici izrabljivanja, primjerice prisilan način prodaje vlastelinskog vina te promjene u davanju svinjske desetine. On je od kmetova tražio čak i desetinu divljih gusaka i pataka: »... *ptice nebeske po imenu koje mi rečemo utve ili race...«¹²*

Posavci su vlastelinu kao darove morali davati kokoši i jaja, a vlastelinski su službenici i ta podavanja povećali. O regulaciji feudalnih tereta na novigradskom vlastelinstvu svjedočio je *stari urbar* bana Tome Erdödyja, u koji je protonotar Ivan Zakmardi naknadno upisao obvezu kmetske tlake i povećanje ostalih feudalnih nameta.

U mnogobrojnim raspravama Emerik Erdödy interpretirao je obveze iz starog urbara kako mu je najviše odgovaralo, iznoseći lažne podatke o kmetskoj obvezi služenja plugom. Zakmardijev tendenciozan prikaz navedenoga pokazuje da je na novigradskom vlastelinstvu tlaka uvedena, a zatim i povećavana. Inače, u osnovnom tekstu urbara o tlaci nije pisalo ništa, jer su feudalci nakon Sisačke bitke 1593. godine pozivali posavske seljake da se ponovno nasele na svoja stara ognjišta obećavajući im razne povlastice i olakšice, među ostalim i izuzimanje od tlake. Tlaka se zbog toga javlja tek u dodatcima urbaru koji su sastavljeni nakon smrti Tome Erdödyja, 1624. godine. U početku nije striktno određena, a odredba o njezinu svakodnevnu davanju prvi se put javlja u diobi nasljednika Sigismunda Erdödyja 40-ih godina 17. stoljeća.¹³

Dubljom analizom uzročno-posljedičnih veza na povijesnoj sceni Posavine 17. stoljeća javlja se

¹⁰ *Libelli supplices XVI*, br. 51., Nadbiskupski arhiv, Zagreb.

¹¹ Isto.

¹² Isto.

¹³ Adamček, *Josip, Bune i otpori – seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću*, Globus, Zagreb, 1987., str. 210.

nova teza o razlozima izbijanja seljačkih nemira, koja se očitovala u težnjama seljaka vojnika na novigradskom vlastelinstvu da postignu položaj slobodnih krajišnika na način primjeren ondašnjim društvenim datostima.¹⁴ Takve težnje seljaka razumljive su jer su krajišnici, kao vojnici, bili oslobođeni tlake te podvrgnuti izravnoj carskoj vlasti u Beču. Usto su posavski seljaci bili i te kako svjesni da štite dio hrvatsko-turske granice i da o njima, kao važnome vojnom potencijalu, na određen način ovisi stabilnost čitavoga obrambenog sustava prema Osmanskom Carstvu.

Međutim, ti su se ciljevi našli na udaru feudallaca koji su ih svim silama nastojali ugušiti. Tako seljacima nije preostalo ništa drugo doli borba za lakše oblike eksploatacije.

Uloga Ivana Zakmardija u dokumentaciji Prve posavske bune

Ivan Zakmardi, protonotar Kraljevine Hrvatske i Slavonije, odigrao je ključnu ulogu u sabiranju i dokumentiranju brojnih i opsežnih saborskih zaključaka o uzrocima i tijeku Prve posavske bune (1653. – 1659.), a posredno je i sam sudjelovao u njihovu formiranju. Brojni spisi o bunama danas se čuvaju u Akademijinoj knjižnici i Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, kamo su dospjeli djelatnošću zagrebačkog biskupa Petra Petretića i samog Zakmardija, koji su, kao članovi saborske i kraljevske komisije za razmatranje i smirivanje pobunjenih posavskih seljaka, vodili pregovore između njih i njihovih feudalnih gospodara. Te predstavke svakako idu u red najvažnijih izvora o bunama u 17. stoljeću.¹⁵

Dne 28. kolovoza 1653. održano je saborsko zasjedanje na kojem je, među ostalim, razmatrana i tužba koju su Posavci podnijeli banu i Saboru s ciljem izvješćivanja o nepravdama i tiraniji koju nad njima vrše grofovi Erdödyji, energično zahtijevajući da im se vrate njihove stare pravice: »... mi jednum rechjum nigdar drugache nechemo

slussiti, cii goder budemo, nego onako na ssto su nassi pregy prezvani na ovoj lyute Kraine stoiechi i illi puskom i sablyum slussiti... i to ne moguče da bi smo mi ovulike nepravice, tuge, tesskoche i nevolje mogli terpeti, niti ih nechemo...»¹⁶

U ispravi od 18. rujna 1653. Ivan Zakmardi izvješćuje i moli biskupa Petra Petretića da kao član saborske komisije ponuka Posavce na obavljanje dužnih radova prema svom vlastelinu. Za stanovitog *Nikolu Babića (Nicolao Babich)*, vođu pobunjenih seljaka, navodi se da mu je grof Erdödy obećao čak i status slobodnjaka pod uvjetom da se pregovori između sukobljenih strana uspješno završe.

U sljedećoj ispravi od 23. rujna 1653. Ivan Zakmardi također vlastoručno javlja biskupu Petretiću o svojoj inicijativi u nagovaranju grofa Emerika Erdödyja da osobno prisustvuje pregovorima s pobunjenim seljacima. Iz ovoga zaključujemo kako Zakmardi nije bio samo puki promatrač i izvjestitelj, nego i aktivan sudionik u pokušaju pronalaženja zajedničkog rješenja.¹⁷

Zakmardi je kao član saborske komisije sudjelovao na pregovorima između Posavaca i predstavnika vlastelina, u svrhu kojih je 5. listopada 1653. izdana isprava koja svjedoči o buntovnu držanju seljaka i neprihvaćanju uvjeta ponuđenih od feudalaca. To je rezultiralo ubojstvom vlastelinskog računovođe Andrije Skoke, kojeg su seljaci sasjekli i dokumente zajedno s njim bacili u Savu, na što je grof zaprijetio da će na njih poslati krajišku vojsku. U pismu banu Nikoli Zrinskom još 25. kolovoza 1653. Posavci su ga upozorili da bi pustošenje njihova kraja uzrokovalo nestabilnost i štetu cijeloj Hrvatskoj jer bi tada granica prema Turskom Carstvu postala nestabilna i lako osvojiva: »(...) *A neka sze dobro vzmú Ivanchani y Petrynczi, ako nasz porobe, da y nym navedno prez nasz y mi szmo uffani vu yne kako vu bratyu nasz y viteze, da nasz ne hte robiti, ar oni prez nasz niti mi prez nyh sivi ne moremo bitti...»¹⁸* U pismu kralju, upućenu u Beč 7. prosinca 1653., očito je da je ban Nikola Zrinski također smatrao da Posavci

14 Klaić, Nada, Teritorijalizacija Vojne Krajine i borba za cjelokupnost hrvatskih zemalja pod Habsburgovcima, u: Branislav Đurđev, Bogo Grafenauer, Jorjo Tadić (ur.), *Historija naroda Jugoslavije*, Zagreb, Izdavačko poduzeće Školska knjiga, 1959), str. 684 - 753.

15 Josip Adamček, Josip Barbarić, Josip Kolanović, Andrija Lukinović, Vesna Šojat, *Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću (Građa)*, predgovor, Zagreb: Arhiv Hrvatske, str. XIII.

16 *Libelli supplices XVI*, br. 51., Nadbiskupski arhiv, Zagreb

17 *Epistolae Missiles Originales ad Episcopos Zagradienses Scriptae, Tomus III., ab Anno 1641. usque 1657.*, Archivi Episcopatus Almae Ecclesiae Zagradiensis, Nadbiskupski arhiv, Zagreb, br. 90.

18 *Libelli supplices XVI*, br. 51., Nadbiskupski arhiv, Zagreb

žive na strateški važnu području i obavljaju vojnu dužnost – jedni kao zemaljski vojnici (*in militia Regni*), a drugi kao banski vojnici (*in numero militum banalium*), zbog čega bi im trebalo smanjiti tlaku.¹⁹ Međutim, bečka komisija presudila je u korist feudalca, a i sam Ivan Zakmardi, na temelju osobnog uvida u problematiku vojnog angažmana Posavaca, izdaje 19. prosinca 1653. bansku ispravu u kojoj ocjenjuje opći strateški značaj Posavine kao područja dobro zaštićena od turskih provala. Stoga, prema Zakmardiju, nije postojala ni potreba za vojničkim statusu Posavaca, što u konačnici ide u prilog grofu Erdödyju, koji zbog toga ima pravo povećavanja feudalnih tereta, u prvom redu tlake.²⁰

Već spomenuti načini uvođenja tlake u stari urbar Tome Erdödyja očit su iz isprave bana Nikole Zrinskoga od 2. srpnja 1654., gdje Zakmardi izvješćuje o njegovu osobnom razmatranju tog urbara u kojem su, tobože, popisane sve feudalne obveze Posavaca prema najnovijim potraživanjima grofa Erdödyja.²¹ Njegov prikaz starog urbara dovodi nas do zaključka kako su slobodna tumačenja pojedinih dokumenata bila čest slučaj u feudalizmu kada je trebalo očuvati stare povlastice ili nametnuti nove.

Valorizacija uloge Ivana Zakmardija tijekom Prve posavske bune zaslužuje pozitivnu ocjenu njegova djelovanja, jer se, zahvaljujući njegovoj djelatnosti i angažmanu oko predstavljene povijesne problematike, očuvalo mnogo povijesne građe, koja je temelj za daljnja istraživanja i rasvjetljavanje društvenih odnosa i previranja na hrvatskom teritoriju 17. stoljeća.

Daljnji tijek Bune i posljedice

Prva posavska buna potrajala je do 2. travnja 1659. godine, kada je vojnom silom i u krvi slomljena jezgra otpora posavskih seljaka. Hrvatski sabor u više je navrata obnavljao zaključke o vojnom ugušivanju bune, no oni su bili prilon-

girani do daljnjega. Takvo stanje nipošto nije odgovaralo grofu Emeriku Erdödyju, koji je samostalno počeo pripremati oružane napade uz pomoć graničara iz Karlovačkoga generalata te vlastitih vojnih postrojba. Do odlučujuće bitke došlo je u zoru, 2. travnja 1659. oko sela Zdenčeca (današnja Suša), kada je poginulo oko 170 seljaka, među kojima i 22 Siščana. U znak odmazde Posavci su 6. travnja napali i do temelja spalili tvrđavu Novigrad te nekoliko okolnih plemićkih kurija. Nakon tih vojnih akcija mnoštvo Posavaca prebjeglo je na tursku stranu. Ostalim seljacima grof Erdödy nametnuo je tlaku do šest dana u tjednu, uz osjetno povećanje svih ostalih feudalnih tereta. Tako je pobuna koju su seljaci podigli, pokopala sve njihove težnje pa im je sada ponovno preostala borba za smanjenje feudalnih podavanja.

Zaključak

Stvarno društveno stanje u Posavini sredinom 17. stoljeća možemo ocijeniti kao vrlo dinamičan slijed krupnih društveno-gospodarskih promjena (rekomutacija, refeudalizacija, obrana od Turaka), uzrokovanih društvenim gibanjima na širem europskom području. Gospodarska iscrpljenost Hrvatske očitovala se, s jedne strane, u neprekidnim ratnim neizvjesnostima s Turcima i nemirima u Vojnoj krajini, a s druge strane, unutar samih feudalnih društvenih struktura. Tako učestale bune Posavaca u 17. stoljeću možemo percipirati kao logičan ishod navedenih društvenih previranja, a njihovu borbu protiv novouvedenih oblika eksploatacije i težnju za vojničkim olakšicama kao *modus vivendi* neprestanog traženja »pravice«. Protonotar Ivan Zakmardi, kao predstavnik plemstva i visoki državni dužnosnik, ključna je figura u Posavskim bunama zbog sastavljanja brojnih službenih spisa o dotičnoj problematici, koje predstavljaju povijesno svjedočanstvo i temelj za daljnja povijesna istraživanja.

19 Adamček, Josip – Barbarić, Josip – Kolanović, Josip – Lukinović, Andrija – Šojat, Vesna, *Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću (Građa)*, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Histo-rijski arhiv Sisak – Arhiv Hrvatske, Zagreb, 1985., str. 198.

20 Documenta LXII – 73/2, Arhiv HAZU, Zagreb.

21 Documenta LXX – 104/2, Arhiv HAZU, Zagreb. V

Izvori

1. *Documenta* – LXII – 73/2, Arhiv HAZU, Zagreb.
2. *Documenta* – LXX – 104/2, Arhiv HAZU, Zagreb.
3. *Libelli supplices XVI.*, br. 51., Nadbiskupski arhiv, Zagreb.
4. *Epistolae Missiles Originales ad Episcopos Zagrabenses Scriptae, Tomus III., ab Anno 1641. usque 1657., Archivi Episcopatus Almae Ecclesiae Zagrabensis*, Nadbiskupski arhiv, Zagreb, br. 90.
5. Lukinović, Andrija (ur.), *Kanonske vizitacije Zagrebačke nadbiskupije, I. Gorski arhidakonat, svezak 1., 1639. – 1726*), Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije »Tkalčić«, Zagreb, 2006.

Literatura

- Adamček, Josip, *Bune i otpori – seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću*, Globus, Zagreb, 1987.
- Adamček, Josip, *Ekonomsko-društveni razvoj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u 16. i 17. stoljeću*, u: Gross, Mirjana (ur.), *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1981. str. 15 – 41.
- Adamček, Josip, *Seljačka buna 1573.*, Vjesnik, Zagreb, 1968., str. 30 – 31.
- Adamček, Josip – Barbarić, Josip – Kolanović, Josip – Lukinović, Andrija – Šojat, Vesna, *Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću (Građa)*, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Historijski arhiv Sisak – Arhiv Hrvatske, Zagreb, 1985.
- Slukan-Altić, Mirela, *Povijesni atlas gradova, II. svezak – Sisak, Zrinski, Čakovec*, 2004., str. 15.

Summary

Causes of the first Posavina rebellion (1653-1659) and the role of Ivan Zakmardi Dijankovečki in its documenting

Keywords: Posavina rebellions, 17th century, the Posavina people, Emerik Erdödy, serfdom, re-commutation, statute labour, squire's estate Novi-grad Posavski, Ivan Zakmardi, protonotary

The true social situation in Posavina of the mid 17th century can be described as a dynamic sequence of important socio-economic changes (recommutation, refeudalization, defense from the Turks), all of them caused by social movements in wider European territory. Economic poverty of Croatia resulted from constant war uncertainty regarding Turkish attacks and conflicts in *Vojna Krajina/the Croatian Military Border* on one side, and on the other side from conflicts within very feudal structures. Bearing this in mind, frequent clashes in the 17th century Posavina were just a logical outcome of abovementioned social turmoils. By fighting newly installed forms of exploiting and striving for military relaxations they found their *modus vivendi* known as 'search for justice'. The protonotary Ivan Zakmardi, who represented high nobility and acted as a high state official, was a key figure in the Posavina uprisings: by keeping numerous records covering the problems of Posavina he gathered evidence that is today a basis for investigations.